

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 543 041

AZ

1848: XX. TÖRVÉNYCZIKK

A

TÖRTÉNELEM VILÁGÁNÁL

IRTA

BALLAGI GÉZA

ORSZ. KÉPVISELŐ

PRINTED IN HUNGARY

HARVARD
LAW
LIBRARY

BUDAPEST,

ER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE
1903.

HD

HUN
978
BAL

LAW
LIBRARY

Kapható,
POLITZER ZSIGMOND és FIA
könyvkereskedésében
Budapest, IV., Kecskeméti-utca 4.

HUNGARY

AZ

1848:XX. TÖRVÉNYCZIKK

A

TÖRTÉNELEM VILÁGÁNÁL

IRTA

BALLAGI, GÉZA

ORSZ. KÉPVISELŐ

BUDAPEST,

POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE

1903.

Kapható,
POLITZER ZSIGMOND és FIA
könyvkereskedésében
Budapest, IV., Kecskeméti-utca 4.

FOR
B

Különlenyomat a „*Protestáns Szemle*” 1903. évi 8-ik füzetéből.

6/9/31

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

A kik 1848-ban az új Magyarország fundamentumát lerakták, tökéletlen munkát végeztek volna, ha a XX. törvény-czikket meg nem alkotják. A rendi szerkezet által szerteszét darabolt társadalom egységét kellett megteremteni, hogy a magyar nemzeti állam eszményképe, mely legelőször Széchenyi lelkében fogamzott meg, valóra váljék. S a 48-diki törvényhozás, a mint a társadalmi egység követelményének tett eleget, midőn a nemesség kiváltságainak megszüntetésével lerombolta a válaszfalat az úr és szolga között: úgy a nemzet egybeforradását tette lehetővé a katolikus egyház jogállásának olyatén átalakítása által is, hogy megszüntetvén annak uralkodói jellegét, a többi történelmi felekezeteket jogilag felszabadította annak nyomása alól.

A baj csak az volt, hogy a törvényhozás a maga akaratát az említett törvényben nem fejezte ki elég világosan, minek folytán egyik részről épp úgy, mint a másik részről, a törvényből olyan következtetéseket vontak le, sőt vannak le még ma is, melyeknek pusztá hangzatosítása is zavarólag hat a társadalom békéjére, megvalósításuk pedig az államfejlődés szempontjából beláthatatlan következményekkel járna.

A történelem szövétnekével kell nekünk protestánsoknak bevilágítanunk azokba a műhelyekbe, a hol az 1848: XX. törvényczikket készítették s a hol annak végrehajtásáról tanácskoztak, a végből, hogy a követel és tartozik rovatait a protestáns egyház részéről a magyar állammal szemben kitölt-hessük s hogy a mérleget a beváltott és a még ezentúl beváltandó állami kötelezettségek tekintetében felállíthassuk. Hogy azután a történelem tanulságait jól vagy rosszul használjuk-e fel, ez attól függ, mennyire alkalmazkodunk a gyakorlati élet exigenciáihoz. Az Isten őrizzen bennünket a rideg opportunizmustól. Ezt én se nem hirdetem, se nem követtem soha. Én azt tartom, hogy eszmények nélkül nincs igazi haladás

s egész életemben azokat tartottam legnagyobb tiszteletben s azokat ismertem el vezéreimül, a kik az eszmények kultuszában tüntették ki magukat. De az eszmények kultuszával nemcsak nem ellenkezik, sőt teljesen összefér, ha azoknak megvalósításában a lehetőséget tartjuk mindenkor szem előtt.

Az 1848: XX. t.-cz. a forradalom szülöttje volt. Olyan korban jutott az belé törvénytárunkba, a mikor a túlzás, a szenvedélyek túlsapongása válik szabálylyá s a mérséklet csak mint kivétel szerepel. S a kelet népe, mely még normális viszonyok közt is az ábrándok világában érzi magát legjobban; mely annyira kész volt mindig a hazaárulás és istenkáromlás vádjával illetni az őt észretériteni szándékozó józan tanácsadókat: az 1848: XX. t.-czikkben kifejezett, vagy — ha jobban tetszik — belémagyarázott juste milieu politikáját mégis magáévá tette akkor, a mikor ez a politika egyenes megtagadása volt a forradalom szellemének.

A mit a francia forradalom minden lelkiismereti furdalás nélkül, a legbrutálisabban végrehajtott, azt a mi forradalmunk — hogy Kossuth szavaival éljek — „egyszerűen nem merte megtenni“. Mirabeau és társai egyrészlől abból indulva ki, hogy a papi rend, mint önálló testület, összeférhetetlen az alkotmánynyal s kívül állván a társadalmon, ellenkezésben van a közszellemmel: a papokat teljesen kiszolgáltatták az államnak s az állam által fizetett egyszerű hivatalnokokká degradálták őket; másrészlől azt az elvet állítván fel, hogy az egyház a maga javainak csak haszonélvezője, de nem tulajdonosa: az egyházi jószágokat az állam által elkoboztatták. Nálunk ellenben a radikális politika ilyen eredményeivel a forradalom nem dicsekedhet, miután a 48-diki átalakulás vezetői jobbnak látták az állam és az egyház közti viszony gyökeres megoldását kedvezőbb időkre hagyni, a mikor t. i. — hogy ismét Kossuthot idézzem — „a megoldás nyomában kelő szenvedély szele kidühöngheti magát a nélkül, hogy a nemzet hajóját szirtekre sodorná“.

S az egyházpolitikai kérdésekben Kossuth által követett mérséklet politikája még magának Kossuthnak a személyi prestige-jére sem volt hátrányos befolyással. A mit Boissier Ciceróról ír, hogy t. i. a pártok nem szeretik az affajta embereket, kik vonakodnak társul csatlakozni az ő kicsapongásaikhoz s kik az általános túlzások közepette önérzetesen megmaradnak az igaz mérték határain belül: a mi forradalmi politikusainkra is alkalmazható ugyan; de a valláspolitikai kérdésekben a nemzet politikai érettsége nyilatkozott meg, midőn azoknak tanácsát követte, kik az arany középúton kívánták vezetni.

Azt mindenki természetesnek találta, hogy Kossuth, az új államalakulás keretében, a többi szabadságjogok mellett a vallásszabadság biztosításáról is gondoskodni kívánt. A tiszántúli ref. egyházkerület és a görög nem egyesültek, erre petícióikban egyenesen felhívták az országgyűlést. A vármegyék egyrésze pedig, például Zemplén, Ugocsa, Esztergom stb., az említett tárgyat követi utasításaik közé vették fel. „A mennyiben a vallási különbségből eredő surlódások — olvassuk Zemplénmegye 1847-diki instrukciói közt — csak akkor szűnnek meg valóban, ha minden vallásfelekezetre kiterjesztetik a viszonyosság és a szabad gyakorlat elve: mondják ki ezt az unitáriusokra és a kapcsolt részek protestánsaira is.” A mit tehát az újabb kor egyik legharcziasabb klerikális hirlapírója, Lonkay Antal el akart volt hitetni a közönséggel, hogy t. i. az 1848: XX. t.-cz. a megyei utasítások ellenére jött volna létre: homlokegyenest ellenkezik a történelmi igazsággal.

A közvéleménynek azonban, mely magát az elvet hirtelenjében magáévá tette, hosszabb időre volt szüksége, hogy az elvnek úgy formulázása, mint alkalmazása tekintetében csak valamennyire is tájékozza magát.

Igaz ugyan, hogy a rendek a Kossuth által bemutatott vallásügyi törvényjavaslatot a márczius 31-iki országos ülésben minden ellenmondás és változtatás nélkül fogadták el; de azért mintha mégis megzavarta volna már akkor az összhangot Schnée László, Hevesmegye követe, azzal a kérdésével, hogy a mennyiben a törvényjavaslat csak a bevett vallásfelekezetekre nézve mondja ki az egyenlőséget és viszonyosságot: mi fog történni a zsidókkal? vajjon ők fognak-e emancipáltatni? Ez a kérdés természetesen legközvetlenebbül magukat a zsidókat érdekelte s úgy a törvény meghozatala előtt, mint különösen azután, részint hirlapokban és röpiratokban, részint élő szóval, keserű szemrehányásokkal illetván a nemzetet, nem szüntek meg sürgetni, hogy a jogegyenlőség áldásai ő rájuk is terjesztessenek ki. Einhorn Ignác papjelölt, a ki később Horn Edére változtatta a nevét s ezen a néven mint publicista, országgyűlési képviselő és államtitkár, közéletünkben előkelő szerepet játszott; továbbá Roth Herman papjelölt, Hartmán Lipót tanító, Chorin Jakab stb., egymásután bocsájtották ki ily tárgyú röpirataikat.¹

Úgyde Kossuth előbb az országgyűlésen, majd a pesti

¹ *Einhorn I.*: Zur Judenfrage in Ungarn. Ofen, 1848. — *Roth Herman*: A zsidók polgárosítása ok- s czélszerű. Pest, 1848. — *Hartmán Lipót*: Magyar zsidó vagy zsidó magyar? Pécs, 1848. — *Chorin J.*: Sollen die Juden Bürger werden? Pesth, 1848.

zsidók küldöttsége előtt egész határozottsággal kijelentette, hogy a zsidók emancipációjára nézve a viszonyok annyira kedvezőtlenek, hogy ha erőltetnék a dolgot: a mellett, hogy az egész vallásügyi reformot veszélyeztetnék, egyszersmind a zsidók ellen különben is erősen kifejtett gyűlölködést a végtelenségig fokoznák. Hiszen márczius második felében Pozsonyban a zsidók elleni gyűlölet már tettekben is megnyilatkozott s míg a csócselék a zsidókat titlegelte és fosztogatta, a polgárság népgyűlésen követelte, hogy a városban lakó zsidókat űzzék onnan ki és a házalástól tiltsák el őket. S ha ezeknek a zavargásoknak, valamint a többi városokban a német ajkú polgárság részéről tapasztalt zsidóellenes fenyegető magatartásnak hatása alatt Kossuth kevéssel előbb kénytelen volt a szabad királyi városokra vonatkozó törvényjavaslatnak azt a pontját, mely szerint városokban minden teljeskorú és önálló polgár *valláskülönbség* nélkül választó, akként módosítani, hogy az illetők *törvényesen bevett valláskülönbség* nélkül választók: a zsidóknak a többi felekezetekkel való egyenjogúsításáról szintén le kellett mondania, nehogy táplálékot adjon annak a lábrakapott gyanúnak, hogy az országgyűlés, midőn a felekezetek szükségleteinek fedezésével az államot terheli meg, tulajdonképen a keresztyén népet a zsidó vallás terjesztésére akarja megadóztatni.

Míg az alsó tábla, a vallástügyi javaslattal, Kossuthnak a zsidókra vonatkozó felvilágosítása után egyáltalán nem tartotta szükségesnek tovább foglalkozni: a főrendi táblán különösen a katolikus főpapság a javaslat számos rendelkezése felett olyan élénk és hosszú vitát provokált, hogy az elnöklő nádor egy ízben szükségesnek látta figyelmeztetni a szónokokat, hogy az idő rövidségére való tekintettel fogják minél rövidebbre mondandóikat.

A r. katolikus egyház képviselőit az események rohamos fejlődése bármennyire meglepte is s egyik-másik főpapon bármennyire erőt vett is a pesszimiztikus hangulat: mindazonáltal igyekeztek alkalmazkodni a közhangulathoz, tudván azt, hogy ha ellenszegülnek, még nagyobb veszélynek teszik ki egyházukat. Forradalmi időszakban százados intézmények is megrendülhetnek. Nem csuda tehát, ha a klérus tagjai közt akadtak számosan, a kik olyan sötét szemüvegen nézték az eseményeket, hogy a legrosszabb eshetőségre is készen voltak. Herczeg Hohenlohe Sándor nagyváradi nagyprépost még a saecularisatio eshetőségétől sem zárkózott el. De a mennyiben ez bekövetkeznék, egy röpiratában figyelmeztette paptársait, hogy a saecularisatio csak annak a megmutatására szolgálna

alkalmul, hogy „földi javak nélkül is képesek Istennek szolgálni, sőt minél háládatlanabb lenne a világ irányukban, annál buzgóbban fognak ők az emberiség szent ügyében tőlük kitelhető módon munkálkodni s szegényen is teljesítenék a haza iránti kötelességeiket”.¹ A viszonyokhoz való illetően alkalmazkodásnak konkrét alakban is jelét adta a klérus, midőn a márczius 18-ki alsótáblai ülésen felszólíttatott egyes követek részéről, hogy a papi tízedről mondjon le. A felszólításnak a klérus képviselői engedtek, mert — mint Fogarassy Mihály, a későbbi erdélyi püspök írja — féltek attól, hogy „a papi tízed ellenmondásuk daczára is el fog töröltetni” s mert tudták nagyon jól, hogy „ha feltartóztatni akarták volna az alsó tábla határozatát a gyéren képviselt felső táblánál, az akkori ingerültség közepette egyébként is valamely sikeresebb pártfogásra számolniok nem lehetett”.

A kényszerűségnek hódoltak meg akkor is, a midőn az 1848: XX. t.-cz. ellen — bármennyire aggasztotta is az őket — nagyobb mérvű ellentállást nem fejtettek ki.

Szcitovszky János pécsi püspök, a későbbi primás, a ki elsőnek szólott a tárgyhöz, valamint Ocskay Antal kassai, Fogarassy szkodári püspökök s a világi katolikusok részéről a vallásos buzgalmáról híres gr. Cziráky János, mindannyian készséggel belényugodtak a vallásfelekezetek közti egyenlőség elvének kimondásába, miután az csupán a bevett vallásfelekezetekre vonatkozott s miután egyenlőség alatt egyebet nem értettek, mint azt, hogy a bevett felekezetek saját ügyeik intézésében és vallásuk gyakorlatában egyforma szabadságot élveznek s az államhatalom oltalmára egyformán igényt tarthatnak.

A viszonosságot ellenben a hitelvekre és az egyházi szerkezetekre nézve egymástól annyira eltérő felekezetekkel szemben nem tartották érvényesíthetőnek; mert hiszen pl. a r. katolikusok felfogása a házasság felbonthatósága tekintetében homlokegyenest ellenkezik a protestánsokéval; amazok a vegyes házasságból származó gyermekek vallására nézve a szülők szabad egyezkedését tartják helyesnek, míg ezek magukra nézve ebben veszélyt látnak; amazok hierarchikus szervezettel, ezek zsinat-presbyteri szervezettel bírnak stb. A felekezeti surlódások elkerülése végett tehát azt kívánták, hogy a viszonosságot „minden egyház saját elveinek és szerkezetének épségben tartása mellett” mondja ki a törvény.

Az egyházi és iskolai szükségleteknek az állam által

¹ Szózat a magyar clerushoz. Nagyvárad, 1848.

történendő fedezését illetőleg szintén kifejezték abbeli aggodalmukat, hogy a törvénynek ez a rendelkezése az egyház szabadságát és tulajdonját veszélyeztetheti. Ennélfogva a törvényjavaslat 3. §-át olyaténképen óhajtották módosítani, hogy „minden vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi, *a mennyiben azok a vallásfelekezetek mostani javaikból s alapítványaikból ki nem telnének és az oktatás szabadságának saját elveik szerinti teljes alkalmazása mellett, közálladalmi költségek által fedeztessenek*“.

A klérus nevében Fogarassy Mihály által tett módosítványokhoz a protestáns főrendek közül Tihanyi Ferencz temesi gróf, gr. Teleki Domokos és br. Vay Miklós koronaőr szólottak. Teleki részletesen kifejtette, hogy a törvényjavaslatban szó sincs arról, hogy egyik felekezet a másik rovására érvényesüljön, hogy egyik felekezet a másik elveinek elfogadására kényszeríttessék, hanem az egyenlőség csupán ama viszonyokat illeti, melyekben két különböző hitfelekezet jó egymással érintkezésbe, például vegyes házasságoknál a gyermek nevelése tekintetében. A midőn még ugyanő kifejezte abbeli meggyőződését, hogy olyan keresztyén felekezet nincsen, melynek elveivel a viszonyosság ellenkeznék: *visszautasította egyszerűsmind azt a föltevést, hogy bármely felekezettől is el akarnák venni a vagyonát*, miután különben sincs egyiknek sem annyi vagyona, a mennyire szüksége volna. Br. Vay Miklós hasonló szellemben nyilatkozott. A törvényjavaslat szerkesztésében — szerinte — a rendek nagy óvatossággal jártak el, úgy hogy semmi aggodalom nem rejlik abban arra nézve, mintha valamelyik egyház elvei vagy szerkezete veszélyeztetnének. A mi pedig a vallási és iskolai alapítványok elkobzását illeti, *ez a debreczeni ref. szuperintendencia petíciója alapján készült törvényjavaslatnak már azért sem lehet szándékában, mert a protestánsok is ragaszkodnak alapítványaikhoz s egyházi és iskolai önkormányzatukat semmi anyagi érdeknek fel nem áldozzák; hanem az ő kívánságuk tisztán csak arra irányul, hogy ha az egyik felekezet az állam által segítettik, népesség arányában a másik is hasonlóan segítették*.

A vita azzal végződött, hogy a főrendi tábla többsége a viszonyosságra, valamint a törvényjavaslat 3. §-ában az oktatás szabadságára vonatkozó módosítványokat elfogadta, az egyházi javak és alapítványokra vonatkozó záradékot ellenben, mint fölöslegest mellőzte, a mivel szemben az alsó tábla, különösen Kossuth Lajos és Deák Ferencz felszólalásai következtében, megmaradt az eredeti szerkezet mellett.

Kossuthnak az ellen elvileg nem volt kifogása, hogy a

hitelvek épségben tartása mellett ismertessék el a felekezetek közti viszonyosság; de ennek kimondását fölöslegesnek, sőt annyiban veszedelmesnek is tartotta, a mennyiben félreértésekre szolgálhat alkalmul; azt pedig, hogy az államnak az egyházi szerkezetbe se legyen beleszólója, még elvileg sem tette magáévá.

A törvényjavaslat végre is minden változtatás nélkül vált törvényt, miután az alsó tábla a főrendek kétszeri izenetváltása után sem engedte a vallási egyenlőség és viszonyosság elvének az „absque tamen praejudicio”-hoz hasonló záradékkal való megszorítását, annyival kevésbé engedte ezt, mert — mint gr. Teleki László megjegyezte — méltán föl lehetett tenni, hogy a klérus ama különben ártatlannak látszó záradékkal valami hátsó gondolatát akarta eltakarni.

A püspöki kar és a r. katolikus főrendek egy kis töredéke azonban a történetekbe nem tudott belényugodni. Az április 6-diki országos ülésben hiába hangoztatta br. Vay Miklós, hogy a törvény sem az egyik sem a másik felekezet hitelveit nem sérti: Sczitovszky és Ocskay püspökök, úgyszintén gróf Cziráky János és gr. Zichy Henrik, a törvény 2., 3. és 4. §-ai ellen, mint a melyek hitfelekezetük szabadságát és függetlenségét veszélyeztetik, óvást emeltek. Sőt ugyanezen a napon a püspöki kar több előkelő világi r. katolikkal együtt értekezletre gyűlvén össze, ott az országgyűléshez egy petíciót készítettek, melyben „a törvényesen kimondott s általuk is üdvözölt lelkiismeret-szabadság és vallások közti egyenlőség tekintetéből, de a r. katolikus egyház biztosításául is” azt kívánják, hogy 1-ször a r. katolikus egyháznak — úgy, mint a többi felekezetnek is — az államhoz való viszonya, a szabadság és vallásos függetlenség alapján, törvény által rendeztessék; 2-szor, hogy a r. katolikusok szabadon tarthassanak zsinatokat; 3-szor, hogy az állam felügyelete mellett saját iskoláik alapítása, czélszerű elrendezése és igazgatása iránti joguk biztosíttassék s végre 4-szer, hogy a mint a többi bevett felekezetek maguk kezelik alapítványaikat: úgy a r. katolikus közalapítványokat is, kivéve a magyar királyi egyetemet, egy csupán egyházi és világi katolikusokból álló bizottság kezelje.

Ezt a petíciót, melyet Rónay János csanádi követ már a következő napon az országgyűlésen benyújtott, Deák Ferencz igazságügyminiszter indítványára, fontosságánál fogva előbb értekezletileg tárgyalták. De az értekezlet azt határozta, hogy mint „elkészt”, mellőztessék. Mire a kérvényezők, április 8-diki összejövetelükön egy nyilatkozattal könnyítették lelkükön, a mely nyilatkozat szerint „a katolikusok petíciója, bárha

megfoghatatlan könnyedséggel vettetett félre, de meg nem bukott s buknia már csak azért sem lehet, mert visszautasíthatlan igényeket foglal magában, jogokat követel vissza, melyek sajátjaik s az egyenlőség és viszonyosság törvényes alapján a törvényhozástól azt kérik a maguk részére biztosítani, minek a többi vallásfelekezetek háborítatlan birtokában vannak“.

Az előadottakból látható, hogy a katolikus rendeket az 1848:XX. t.-cz. rendelkezései közül épen azok nyugtalanították, melyek már a békekötésekben is előfordultak s melyeknek megtételére nézve a korona már az előző országgyűlésen kötelező ígéretet tett; míg ellenben a tulajdonképeni reform tekintetében, a mely szerint t. i. az egyházi és iskolai szükségletek az állam által fedezendőek, a nyert felvilágosítások s különösen a protestáns vezérférfiak: Tihanyi és br. Vay nyilatkozatai után, aggályaik csakhamar megszűntek.

Pedig a közvélemény, melynek tolmácsai is akadtak szép számmal, egészen helyesen ítélte meg az említett törvényt, midőn annak alapján a saecularisatiót kezdte sürgetni. Például Kolmár József, Kossuth hírlapjának munkatársa, a későbbi református tanár, ki azután a katolikus vallásra tért át, egy pamfletjében azt írja, hogy a protestáns papság örüljön, mert az egyenlőség elvénél fogva, katolikus kollégái uradalmain osztozkodni fog s az országgyűlésen szavazatot nyer s mert a nép immár követeli, hogy „saecularizálják a hazának a római papság által uzurpált javait“.¹ Vagy például Németi Imre, a magyar nevelési társaság által jutalmazott pályaművében, — melynek bírálói Birányi Ákos, Ney Ferencz és Tavassy Lajos voltak, tehát olyan férfiak, a kik holmi szertelenségeket bizonyára nem tüntettek volna ki elismerésükkel, — a törvény 3. §-ának rendelkezéseiből egyenesen azt következteti, hogy a püspökök és káptalanok fekvő javaikat az államnak adják át és úgy ők, mint az alsóbb rendű papok is az államtól fogják kapni fizetésüket.²

A kik így gondolkoztak — ismételjük — a törvényt egészen logikusan értelmezték. S bizony nagy szükség volt Kossuthnak és munkatársainak a helyreigazítására, hogy az említett törvénymagyarázat a nemzetben mélyebb gyökeret ne verjen.

Kossuth, a ki bizonyára a legilletékesebb volt az 1848-iki törvények magyarázására, a ki — mint a 48-iki törvények

¹ Kolmár József: Nép szava Isten szava. Pozsony, 1848.

² Németi Imre: Testvéri szózat a néptanítókhoz. Pest, 1848.

kezdeményezője, — legjobban ismerte az akkori törvényhozás intenczióit, — az 1848:XX. t.-cikkéről úgy nyilatkozott, hogy a midőn azt kezdeményezték, egyetlen egy alternatíva állt előttük. Vagy az, hogy az állam semmi egyháznak, semmi vallásfelekezetnek nem ad semmit. Vagy az, hogy minden vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi.

A vallásfelekezetek közötti egyenlőség és viszonyosság követelményének természetesen az előbbi felelt volna meg. Arra nézve, hogy a felekezetek békességben éljenek egymással s hogy egymásnak érvényesülését ne gátolják, a legfőbb, sőt talán az egyedüli biztosíték a szabad egyház szabad államban elvének megvalósításában rejlik. Meg kell akadályozni még a lehetőségét is annak, hogy az állami és egyházi hatalom egymással szövetségbe és összeforrva, a közszabadságot akként veszélyeztessék, a mint veszélyeztették nálunk is, egybeült is évszázadokon keresztül. Az említett elvnek tehát megfelelőleg az állam és az egyház elválasztatván egymástól, természetesen megszűnnék az államvallás intézménye, megszűnnének az egyes egyházak kiváltságai s az állam egyszerűen csak a felügyeletet gyakorolná az egyházak felett, a nélkül, hogy belső dolgaikba beléavatkoznék, azzal sem törődven, hogy miből fizetik papjaikat és miből tartják fenn iskoláikat.

A másik alternatíva szerint minden vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezné.

És Kossuth, habár belátta, hogy az előbbi alternatíva felel meg az igazságnak, kényszerűségből mégis az utóbbit fogadta el.

Ha a 48-iki országgyűlés — így okoskodott Kossuth Lajos — az egyenlőség megvalósítását abban keresve, hogy semmi vallásfelekezetnek nem ad semmit, ennek alkalmazásául azt mondta volna a protestánsoknak, a görögkeleti egyháznak és az unitáriusoknak: „titeket soha semmi ellátásban nem részesítettek, jövőre sem részesítek; lássanak el híveitek, a mint akarnak“ — a r. katolikus egyháznak pedig azt mondta volna: „számodra felhagyom az eddigi állami ellátást s így már most szent a békesség köztetek, egyenlők vagytok“ — ez csakugyan különös egy neme lett volna az egyenlőségnek s nagyon furcsa módja az „osztó igazságnak“. Világos tehát — folytatja tovább, — hogy ha a vallásfelekezetek közti egyenlőséget és viszonyosságot a „senkinek semmit nem ad az állam“ útján akarták volna megvalósítani, okvetlenül azt kellett volna indítványozniok, hogy az állam jövőre megszünteti azt az ellátást, melyben ekkor a r. katolikus egyház

főpapjait és szerzeteseit részesítette. Ehhez joga volt és joga van ma is, ez kétségtelen.

A r. katolikus papság, a vallási egyenlőség és a szabad egyház szabad államban elvének illetően alkalmazásába a legszivesebben beléegyezett volna. Hiszen már az 1843/4-diki országgyűlésen, a midőn Borsod- és Csanádmegye követei, utasításaikhoz képest a saecularisatióra nézve konkrét indítványt tettek s a midőn br. Wenckheim Béla, Békésmegye követé szintén kifejezte abbéli óhaját, hogy a róm. katolikus egyház uralkodói jellegének megszüntetésével az állam foglalja le az egyházi javakat s az összes felekezetek papjait a maga pénztárából fizesse: a saját kora által épp úgy félreértett, mint az utókor által is tévesen megítélt Wurda Károly, győri káptalani követ, látszólag a legtisztább szabadelvűség álláspontjára helyezkedve, paptársainak heves tiltakozása és óvása mellett „a szabad egyház szabad államban” elvét hirdette. Ő szerinte a legnagyobb hiba az volt, hogy törvényeink a vallások közt politikailag különbséget tettek s ezen egyoldalúságból eredő hiba szülte, a vallási véres harcokat előidézett olyanféle törvényeket, mint a melyben például kimondatik, hogy „lutherani comburantur et possessionibus priventur”. Mig egyrészt óvja tehát nemzetét a vallás dolgában kényszerítő törvények alkotásától, másrészt kifejezi abbéli meggyőződését, hogy a béke helyreállítására az egyetlen óvszer „a szabad ország, szabad alkotmány, szabad vallás” jelszavában található fel.

Ezzel szemben Szalay László, Korpona város tudós követé, nyomban kimutatta, hogy nálunk, hol a r. katolikus egyház óriási vagyonnal rendelkezik; hol a főrendi táblán első helyen ülnek a püspökök; hol a káptalanok követé az első táblának egy részét képviselik; hol a klérus egész megyéket kormányoz, követeket küld, utasításokat készít, a királyi kúriánál ítéleteket hoz, sőt oda bírakat is nevez ki — nálunk a *status quot fentartani* s e mellett az egyház függetlenségét az állammal szemben kimondani, — mindazokra a felekezetekre nézve, melyeknek papjai ama kiváltságokban nem részesülnek, a legveszedelmesebb dolog lenne, „melylyel a gyöngét megköttözve adnák át a hatalmasnak”.

Valóban a Wurda szabadelvűsége az avatatlan előtt bármily tetszetősnek látszik is, épp oly hamis, mint a milyen a Metterniché vagy a francia Montalembert-é volt. A mint Metternich a vegyes házasság kérdésében még a kúriával is összetűzött s a klérus befolyásának, illetőleg túlsúlyának biztosítása végett arra az álláspontra helyezkedett, hogy az államhatalom

illetéktelen lévén a vallás- és lelkiismeret szabadságát érintő vitás kérdések elintézésére, a vegyes házasságból születendő gyermekek vallásának meghatározása tekintetében szabad kezét kell adni a katolikus és az akatholikus papságnak egyaránt: épp oly buzgalommal kapacitálja a modern, úgynevezett szabadelvű katolikus politika legszellemesebb képviselője, Montalembert, az államhatalmat, hogy a földi javakkal bőségesen ellátott s azoknak élvezetében meg nem zavarható katolikus egyházzal egyáltalán ne törődjék; mert hát nagyon jól tudja, sőt ki is fejezi, hogy „ez által a katholicizmus mindent nyerhet és semmit sem veszíthet.”

Az 1843/4-diki országgyűlésen tapasztaltak után, nem csüda, ha a 48-diki törvényhozás, — mely a közszabadság és a demokrácia elveinek megvalósítására vállalkozott s mely ennél fogva természetesen a vallásszabadság biztosításának kötelessége elől sem térhetett ki, — egyrészt a Wurda-féle álszabadelvűséget megtagadva, másrészt abban a hitben, hogy az egyházi javakra nézve a különben igazságtalan status quo megbolygatása a klérust a nemzeti átalakulás ellenségévé tenné és ez által magát az átalakulást is veszélyeztetné: a vallássegénylőségnek azt a módját választotta, mely szerint az állam fedezze a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteit.

Kossuth maga elismeri, hogy az, a mit választottak, rossz expediens; de azt választották kénytelenségből.

Úgyde az alternatívát Kossuthék nem jól állították fel. Ha ki akarták kerülni azt, a mit Nyugat-Európa államaiban a forradalmak hajtottak végre, t. i. az egyházi vagyoni világiatását: akkor erre sem az egyik, sem a másik expediens nem volt alkalmas. Az államnak mind a két esetben rá kellett volna tennie a kezét az egyházi javakra. Ha a „senkinek nem ad semmit” jelszavát érvényesíti: tökéletesen igaza van Kossuthnak, hogy akkor a r. katolikus egyház főpapjait és szerzeteseit meg kellett volna fosztania állami beneficiumaiktól. De ha a felekezeti összes szükségletek ellátását vállalja magára: akkor is csak úgy tehet vala eleget ebbeli kötelezettségének, ha az egyházak összes javait lefoglalja.

A 48-diki törvényhozás a saecularisatiót csak úgy mellőzhette, hogy a felekezetek ama szükségleteinek fedezésére kötelezte magát, melyeket saját erejükből nem bírnak fedezni.

Igy értelmezték 1848-ban a törvényt úgy a r. katolikusok, mint a protestánsok.

A protestánsoknak alkalmuk nyílt az 1848: XX. t.-cikkre nézve álláspontjukat félig-meddig hivatalosan is kifejezni azon

az értekezleten, melyet br. Eötvös József kultuszminiszter, a törvény rendelkezésének megfelelőleg, szeptember 1-jére hívott össze Pest városába.

Erre az értekezletre nemcsak azért volt szükség, mert a törvény rendelte annak megtartását, hanem azért is, hogy a protestáns körökben a törvény értelmezése tekintetében fölmerült nézeteltérések kiegyenlítettessenek. Méltán lehetett attól tartani, hogy a félreértések, ha ideje korán helyre nem igazítottak, úgy az egyházra, mint az államra nézve, végzetes következményeket vonnak maguk után. A köznép körében ugyanis, mely a robot, dézsma és a többi úrbéri szolgálmányok terhétől megszabadult, csakhamar lábrakapott az a fölfogás, hogy a mint az úr dolgát ezentul nem kell végeznie, a lelkészeket, tanítókat is az állam fogja helyette fizetni s a lelkési és tanítói földek szántása-vetése sem lesz többé az ő kötelessége.

Hogy is találta volna belé magát a nép a dolgok új rendjébe, mikor a protestáns értelmiség sem volt tisztában a törvény intencziójával. A hányan, annyiféleképen magyarázták a törvényt s a kik a tárgyhoz hozzászóltak, többnyire szélsőségekbe csapongtak és csak nagyon kevesen tartották meg a józan mérséklet határait.

Az egyik rész bizalmatlanságot igyekezett ébreszteni, a másik rész a föltétlen meghódolás szükségét hirdette az állammal szemben.

A bizalmatlanság egyik legkiválóbb szószólója volt a kitünő készségű, minden ízében szabadelvű Jakabfalvy András, ki már az 1832/6 diki országgyűlésen, mint Tornamegye követe, ott harczolt Deák Ferencz oldala mellett a szabadelvűek táborában s ki ebben az időben írta azt az újabban közrebozsátott jeles történelmi munkáját, a miben nagy erudícióval mutatja ki, hogy Magyarország hátramaradottságának a hierarchia a legfőbb okozója.¹ Ő az 1848: XX. t.-cikket egyenesen visszautasította; mert nem talált abban semmi új adományt vagy olyan ígéretet, a mit a protestánsok már háromszáz évvel ezelőtt meg ne kaptak volna s mert a hatalmas, gazdag és jezsuita szellemű klérus, megmaradván kiváltságos állásában, a mint a multban kivitte azt, hogy a magyar nemzet, az egész világ gúnyjára és megbotránkozására, ünnepélyes ígéretét be nem válthatta, ugyanezt meg fogja tenni ezentúl is. Addig tehát, míg a római katolikus egyháznak az állam-

¹ *Jakabfalvy András: Egyházi politika különösen Magyarhonban. Kiadta Jakabfalvy Gyula. Budapest, 1886.*

hoz való viszonyát meg nem változtatják; a míg a Regnum Marianum meg nem szűnik; a míg az állam az egyenlőség elvét nem alkalmazza az erősebb és hatalmasabb egyházra s a míg az új alkotmány az eddiginél több biztosítékot nem nyújt a gyöngébb félnek a hatalmasabb ellenében: addig neki és a protestánsoknak nem kell semmi az állam kezéből; hanem megelégszenek a békekötésekkel és azzal az 1790-diki törvénnyel, mely paktum konventum, melyet tehát még az ellenségnek is tiszteletben kell tartania

Jakabfalvyval Jeszenszki László, hódmezővásárhelyi pap, habár abban nem értett is egyet, hogy az 1848: XX. törvény-cikket a protestánsok utasítsák vissza; de annál hevesebben követelte, hogy ha már a törvény létrejött, az abban kimondott egyenlőség és viszonyosság elvének minden konzekvenciáját haladéktalanul vonják le s ehhez képest a trónöröklés feltételei közül töröltessék a katolikus vallás követése; az országgyűlésen a protestáns egyház is képviselve legyen; a trónörökös mellett protestáns nevelők is alkalmaztassanak s a protestáns papok is viseljenek világi méltóságokat, úgy hogy a mint Hám Jánost kinevezhették esztergomi főispánnak, nevezzék ki Biharba Szoboszlai Pap Istvánt, Győrbe meg Haubner Mátét.

Székács József szintén tartózkodva fogadta az új törvényt, melytől féltette az egyház függetlenségét. Szinte szálló igévé vált az a mondása, hogy „már csak valljuk meg őszintén, a ki fizet bennünket, annak vagyunk szolgái”. Féltékenysége oly nagymérvű volt, hogy még azt is kifogásolta, hogy báró Eötvös miniszter a szeptemberi értekezletre szóló meghívójában „egyházi és iskolai *reformról*” beszélt, holott a törvény a minisztert nem hatalmazta fel a protestáns egyház reformálására, hanem csak arra, hogy a protestánsokkal az 1848: XX. t.-cz. alapján létesítendő törvényjavaslat felől értekezzenek.

A Jakabfalvyék által képviselt felfogással homlokegyenest ellenkezett azoké, a kik a feletti örömlükben, hogy a protestáns egyházat az állam kész megszabadítani anyagi gondjaitól, az állam előtt térdet-fejet hajtottak. A pelsőczvidéki papság például egy értekezéséből, a midőn felhívta az egyházat, hogy önkormányzati jogait a kollégialitás elve szerint ossza meg az állammal: minden tartózkodás nélkül kifejezte egyszersmind abbéli meggyőződését, hogy „a protestánsoknak Magyarhonban el kell fogadni a közállomány atyai intézkedéseit s engedni jogaiból oly irányban s mértékben, melyben ezt a státuskormány helyesen kigondolt s összeszerkesztett gépezete igényli.” Pecz Gyula, a későbbi mezőberényi pap, — ki mint sokat ta-

pasztalt férfiú, már akkor is szép tekintélynek örvendett hitsorsosai körében, — az állam iránti bizalom előlegezésében oly nagylelkű volt, hogy azt sem kifogásolta, ha a protestánsok összes alapítványaikat átadják az államnak, biztosan számítván rá, hogy ebben az esetben az állam azt fogja mondani a katolikusoknak, hogy a protestánsok ideadták alapítványaikat, adjátok hát ide ti is. Mocskonyi József, irsai pap azt indítványozta, hogy a papi jövedelem hullámszásának megátláása végett, a papi földeket adják el s a vételárból befolyó tőkét átadván az államnak, ennek kamatai számíttassanak be az állam által a papi fizetésbe. De talán a legloyalisabb volt az állam irányában az az esperes, a ki a protestáns egyházi és iskolai ügyek rendezését teljesen az államra akarta bízni, abban a meggyőződésben, hogy a mit az állam tenni fog, bizonyosan az lesz a protestánsokra nézve a legüdvösebb, s a ki a protestáns egyházi lapban azzal az indítvánnyal állt elő, hogy a protestáns püspököket az egyházi illetékes hatóság hármaskijelölése alapján a kormány nevezze ki.

Az eszméknek és gondolatoknak ebben a zűrzavarában, a szeptember 1-ére összehívott protestáns értekezlet állította helyre az összhangot, kellő mérséklettel és a gyakorlati élet követelményeinek számbavételével meghatározván azokat a vezérelveket, melyek a protestáns egyház érdekei szempontjából, az 1848: XX. t.-cz. végrehajtásánál szem előtt tartandók. Mielőtt azonban a közös értekezlet megtartatott volna, előbb az evangélikusok, a reformátusok és az unitáriusok külön-külön tanácskoztak.

Az evangélikusok egyeteme, nem várva be a közös értekezlet megállapodásait, augusztus 31-iki üléséből feliratot intézett a minisztériumhoz, melyben az 1848: XX. t.-cz. végrehajtásának elhalasztását kéri, indokolván ebbeli kérelmét egyrészt azzal, hogy mielőtt a protestáns egyháznak az államhoz való viszonya meghatározatnék, előbb a katolikus egyház közjogi állását kell tisztába hozni, másrészt, hogy akkor, a mikor a nemzet minden ereje a haza megmentésére összpontosítandó, a protestánsok szerénytelenség nélkül nem kívánhatják, hogy az 1848: XX. t.-czikben számukra biztosított anyagi segélyt megkapják s meg kell elégedniök azzal, a mire föltétlenül szükségük van, hogy t. i. ama lelkeszek, kik a megszüntetett tized által óriási anyagi veszteséget szenvedtek, a kormány által kárpótoltassanak.

Mínthogy azonban az evangélikusok nem voltak benne biztosak, hogy feliratuknak meglesz a kellő sikere: nehogy akármi részben is a mulasztás vádja érje őket, az 1848: XX.

t.-cikkre vonatkozó nézeteiket is írásba foglalták. Emlékiratok fontosabb tételei a következők voltak:

Az evangélikusok autonómiaja sértetlenül fentartandó. A mennyiben az egyházi és iskolai szükségleteket nem fedeznék, azoknak pótlásáról az állam gondoskodik. Alapítványaikat a kormány felügyelete alatt maguk kezelik. A többi hitfelekezethez való viszonyuk, különösen a vegyes házasságok, a gyermekek vallása és az áttérések tekintetében, a szabadelvűség követelményeinek megfelelőleg rendezendő. Az egyházi hivatalnokok állásukhoz illő fizetésben részesülnek s minden kiküldetésük alkalmából az állam pénztárából napi díjat kapnak. A papi fizetések akképp szabályozandók, hogy az egyházak fekvő értéke és gabonabeli jövedelme, a mennyiben ez utóbbi a hívekre nézve szerfelett terhes nem lenne, számbavétetvén, papi jövedelemnek ezentúl is megmarad s ha ez elég nem volna: akkor a hiányt az állam pótolja készpénzzel; az apróbb szolgáltatások és adók pedig, például a földek művelése, a termények befuvarozása, az ágybér, az esketési, keresztelési díjak stb., kárpótlás mellett megszűnnek. Oly helyeken, a hol közpénztárból vagy közjavadalmakból valamely felekezet évi segélyt húz, aránylagos segélyt kapjon a protestáns egyház is. Elaggott lelkészek, tanítók és egyéb egyházi hivatalnokok, úgyszintén ezek özvegyei és árvái részére megfelelő nyugdíj biztosítandó. A protestáns gimnáziumok, pap- és tanítóképző intézetek tanárainak fizetése a többi felekezetek tanárainak fizetésével egyforma legyen. A mely arányban a protestánsok a közterhek viseléséhez járulnak, abban az arányban részesítsenek állami segélyben stb. stb.

A közös értekezleten, melyet a három protestáns felekezet képviselői szeptember 3-án tartottak meg, az evangélikusok és unitáriusok írásban terjesztették elő nézeteiket; a reformátusok álláspontját ellenben Szoboszlai püspök élő szóval adta elő s a midőn nagy örömmel jelezték, hogy a három felekezet nézetei közt semmi lényeges eltérés nincsen, néhány óra alatt a tanácskozást befejezték és annak eredményét Szoboszlai püspök már másnap közölte a kultuszminiszterrel.

Ezzel azonban az 1848 : XX. t.-cz. végrehajtása céljából megindított mozgalom, úgy a protestánsok, mint a katolikusok részéről félbeszakadt. A protestánsok legalább körvonalozták a maguk álláspontját. A katolikusok ellenben még idáig sem juthattak. A második alkotmányos kultuszminiszter, Horváth Mihály, 1849. jún. 15-én kelt rendeletében, midőn ki nyilatkoztatta, hogy „az ország kormánya illetetlenül fenn akarja s fogja tartani minden, tehát a katolikus vallásnak

is az utolsó pozsonyi országgyűlésen (1848: XX. t.-cz.) biztosított szabadságát, föladatának csupán azt tekintvén, hogy a magyar katolikus egyháznak a szabadság alapján történendő újjászületésére s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind a belkormány szabályozására módot és alkalmat nyújtson s gondoskodjék, hogy az egyháznak az álladalom irányában szabályozandó viszonyai törvény által is biztosittassanak:“ ugyanezen rendeletében tudtára adta egyszersmind a katolikus egyház minden tagjának, hogy ezen egyház ügyeinek elintézésére augusztus 20-án Pesten oly közgyűlés fog tartatni, melynek tagjai az összes magyar katolikus egyházat képviseljék. Úgyde a közbejött események s különösen a püspökök ellentállása következtében ez a tanácskozmány nem tartatott meg.

A protestáns értekezletnek nagy jelentősége volt főképen azért, mert az 1848: XX. t.-cikket különösen abból a szempontból világította meg, hogy annak alapján mit követelhet a protestáns egyház az államtól. És e tekintetben nem tartott szükségesnek semmiféle különösebb újítást; hanem haladt a régi nyomokon. Az a gondolat, a mi az 1848: XX. t.-cikkből jut kifejezésre, hogy t. i. a felekezetek szükségletei az állam pénztárából fedezendők, protestáns körökben már az 1790-es években felmerült. A márcziusi napok előtt pedig már több protestáns egyházi hatóság egyenesen követelte ennek a gondolatnak megvalósítását. *De az egyház és az állam közötti viszony rendezését, protestáns részről, tudtommal 1848-ig senki sem érintette úgy, hogy azoktól a felekezetektől, melyeknek vagyonuk van, az elvételssék; hanem hogy azok a felekezetek, tehát a protestáns felekezetek is, melyeknek elegendő jövedelmük nincsen egyházi és iskolai szükségleteik fedezésére, önkormányzati jogaik teljes épségben tartása és az igazságos és aránylagos önmegadóztatás elvének alkalmazása mellett, az államtól annyi segílyt kapjanak, a mennyivel egyházi és iskolai intézményeiket a kor színvonalán fentarthatják.*

Ezzel a felfogással az 1848-diki kormányé csak annyiban egyezett meg, a mennyiben az említett kormány a felekezetek segélyezésére nézve a kezdeményező lépést megtette. Eötvös kultuszminiszter, hogy a felekezetek szükségleteit és jövedelmeit megállapíthassa, bevallási íveket küldött szét, melyek közül azonban alig 20 százalék került vissza. S így a kormány a nélkül, hogy az egyházi szükségletek mérvét meghatározhatta volna, tisztán az állam erőforrásainak tekintetbe vételével készítette el az 1849. évre szóló állami költségvetést, oly módon, hogy míg a 62 millió 222,368 forintban előirányzott összes állami kiadásból a honvédelemre 70 százalék, a

közigazgatásra 8 millió forint jutott: addig a bevett felekezettek egyházi és iskolai szükségleteire nem telt több 2 millió 500,000 forintnál.

A kilátásba helyezett állami segély tehát *alamizsnává* zsugorodott össze. Ezt maga a kormány sem tartotta szükségesnek palástolni. Br. Eötvös kultuszminiszter, midőn budgetbeszédében rámutatott arra a tényre, hogy a törvény azt a hitet ébresztette a felekezetekben, mintha ezentúl az állam fedezné összes szükségleteiket, a minek következtében az egyházi adókat a katolikusok, különösen pedig a görögkeletiek nem fizetvén, lelkeszeik valóságos inségbe jutottak: őszintén bevallotta egyszersmind, hogy az állam nem bírja meg az összes egyházi terhek viselését s legfőlebb az egyes lelkeszeket segítheti, hogy „éhen ne haljanak“. A mit az állam ad, — úgymond, — az „semmi más, mint jótékonyság; nem a szükségnek pótlása, hanem csak felsegélése azoknak, kik azon esetre, ha az államtól semmi segélyt nem nyernek, talán az inségben elvesznének“.

A protestánsoknak azonban alamizsna nem kellett. Hiszen az evangélikusok, a szeptember 3-ikán megtartott értekezlet előtt, hazafias lelkük sugallatát követve, éppen azért mondtak le az 1848: XX. t.-cikkkben részükre biztosított anyagi segélyről, mert belátták, hogy az önvédelmi harc az állam minden erejét fölemésztvén, az államtól nem kaphatnak annyit, a mennyire jogos igényük van, sőt a saecularisatiót is, a mely pedig az 1848: XX. t.-cikkkben benne van, csak azért nem követelték, mert a nemzeti újjászületés procezzusát nem akarták megzavarni a katolikus klérusnak az államra uszításával, pedig tudták nagyon jól, hogy a mennyiben az állam a saecularizált egyházi javakból a katolikus egyház összes szükségleteit bőven fedezhette, annál biztosabban és annál könnyebben beválthatta volna az ő segélyezésükre tett ígérteit.

A protestánsoknak még attól sem kellett tartaniok, hogy a saecularisatio végrehajtása esetén az ő vagyonuk, az ő alapítványaik is az állam kezére kerülnek. Mert hogy a római katolikus papi javak államjavak, ezt a kérdést már a reformáció elméletileg eldöntötte, gyakorlatilag pedig megoldották maguk a római katolikus uralkodók. A magyar közjognak az említett javakra vonatkozó rendelkezései, például, hogy hitlenség esetén a főpapokat az állam javadalmuktól megfoszthatja; hogy az interkaláris jövedelmek a kincstárt illetik meg; hogy a főpapok végrendekezési joga az állam javára megszoríttatik, — mindmegannyi bizonyítékok arra nézve, hogy nálunk is mindenkor érvényesült a r. katolikus egyházi javak

tekintetében a nyugateurópai felfogás. Míg ellenben azt, hogy a protestáns egyházi javak és alapítványok szintén állami jellegűek, még eddig soha senkinek nem sikerült bebizonyítania. Eppen akkor, a mikor ez leginkább szóba jöhetett volna, t. i. 1848-ban, Deák Ferencz az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával kijelentette, hogy „a r. katolikus alapítványok nem csekély része már Szent István által a státus javaiból adatott ki, azon jószágokból t. i., melyeket a státus közszükségeinek fedezésére rendeltek eleink akkor, midőn a közjavakat felosztották, míg ellenben a protestánsok és óhitűek minden alapítványa magánalapítvány, mihez a státus nem járult semmivel“. Ugyanez alkalommal Klauzál Gábor miniszter még határozottabban úgy nyilatkozott, hogy „attól félnek sokan, hogy a r. katolikus roppant fundációkat nem szabad érinteni; holott ezeket nemcsak szabad, hanem kell is érinteni, mert csak oly javakból állnak, melyek akkor adattak a nevelésre, midőn még egy vallás volt Magyarország“.

Ezekkel a nyilatkozatokkal szemben természetesen vajmi kevés nyomatéka lehetett az olyanféle felszólalásnak, mint a Danielik Jánosé¹, ki merő sophismák alapján igyekezett bebizonyítani, hogy a r. katolikus és a protestáns egyházi vagyon jogi természete között nincs semmi különbség. Annnyival kevésbé kelthetett visszhangot a Danielik szózata, mert hiszen abból a hamis és a tényeknek teljességgel meg nem felelő tételből indult ki, hogy a katolikus egyházi javak jogi természetének helyes megállapítására azért van szükség, mert a protestánsok a mily szívósan ragaszkodnak saját alapítványaikhoz, épp oly hevesen sürgetik a katolikus egyházi javak elkobzását.

Az egyházi javak elkobzására irányuló mozgalomnak — mint említők — 1848-ban hire is alig volt. Ellenkezőleg a protestánsok az állam érdekeit tartva szem előtt, a legnemesebb önmegtagadással maguk javasolták a részükre nagy előnyöket biztosító 1848 : XX. t.-cz. végrehajtásának felfüggesztését.

Negyvennyolcz óta azonban a viszonyok megváltoztak. Most már itt az ideje, hogy az állam lerőjja a protestánsokkal szemben tartozását. A mily határozottsággal kell ezt követelnünk, úgy hogy e tekintetben semmiféle véleményeltérés nem lehet közöttünk: *épp oly tanácsosnak látszik másrésről, le nem térnünk arról az alapról, melyet a történelem rakott le számunkra.*

¹ Danielik János : A katolikus egyházi javak- és alapítványokról tulajdonjogi tekintetben. Pest, 1848.

Bármennyire igaza van is Thiersnek, a nagy francia államférfiúnak, midőn azt mondja, hogy egy földbirtokkal bíró, állami hatalom gyanánt konstituált papság jó lehetett ugyan a középkor társadalmi rendje számára és hasznossá válhatott ama korban a polgárosodásra nézve, de nem volt helyén már a XVIII. században sem; bármennyire elismerjük is, hogy a francia forradalom által kivívott politikai és társadalmi reformok, különösen a klérus hatalmi túlsúlyának megtörésére irányult reformok, az egész emberiség fejlődésére döntő hatással voltak: a mi politikai és társadalmi helyzetünket egyáltalán nem tartjuk olyannak, hogy az állam és egyház közti viszony rendezésénél a francia forradalom példáját követhetnők.

Ha Kossuth a forradalom alatt a saecularisatiót — saját bevallása szerint — nem merte végrehajtani, mert attól félt, hogy ez által a nemzeti átalakulás munkáját zavarja meg: nekünk, a kiknek az egységes magyar nemzeti állam épületének betetőzése jutott feladatunkul s a kiknek még a miatt is, hogy legjogosabb nemzeti aspirációinkat lépésről-lépésre megvalósíthassuk, elszánt és állandó küzdelmet kell folytatnunk ellenségeinkkel, — szintén tartózkodnunk kell minden olyan lépéstől, a mely vallási háborút idézhetne elő. Nálunk egy ilyen háború sokkal veszedelmesebb lenne, mint a milyen volt az az egyvallású Franciaországban. Itt csak az állam és az egyház közti békét zavarta meg, nálunk ellenben, a hol sok felekezet van, a felekezetek közti békét, tehát a társadalom nyugalmit tenné tönkre. S hagyján, ha legalább az elérhető siker a társadalmi rend felforgatásából származó bajokkal arányban állna. De e tekintetben ne áltassuk magunkat. A mint Franciaországban a radikális egyházpolitikának nem sikerült a hierarchia befolyását megsemmisítenie; a mint Olaszországban az egész pápai birodalom saecularisatiójával a pápaság semmit nem veszített az egész világra kiható erkölcsi súlyából: az egykori Regnum Marianumban, a hol a lakosság óriási többsége a katolikus felekezethez tartozik, a vagyonától megfosztott klérus, fején a martyr-koszorúval, a hívő lelkekre bizonyára szintén tudna olyan befolyást gyakorolni, hogy régi tekintélye csorbát nem szenvedne.

A magyar protestánsok által követendő egyházpolitika irányának és vezérelveinek megállapításánál, a mily mértékben óvakodnunk kell tehát a radikalizmus túlzásaitól, épp oly mértékben ügyelnünk kell magunkra, hogy a lemondás és a kishitűség erőt ne vegyen rajtunk.

Az 1848: XX. t.-cikkben kimondott paritás elvének megvalósítása szempontjából a saecularisatióval sokkal fon-

tosabb a katolikus egyház közjogi kiváltságainak megszüntetése; a katolikus egyházzal szemben az állami jogok fentartása és szigorú érvényesítése és főképen az egyházi szükségleteknek olyatén kielégítése, hogy a felekezetek saját céljaik megvalósításában gátolva ne legyenek s hogy a világi javakban bővelkedő katolikus egyház mellőzésével, mint a mely maga gondoskodhat magáról, azok a felekezetek, melyeknek elegendő vagyonuk nincsen, megkapják az államtól, a mire szükségük van.

Mi, protestánsok, nem kívánjuk a kulturharcz felidézését. Szívesen engedünk minden olyan kérdésben, a melyben lételünk veszélyeztetése nélkül engedhetünk. De az államtól viszont megköveteljük, hogy olyan egyházpolitikát kövessen, mely ne foszszon meg bennünket a katolikus egyházzal szemben ellentállási képességünkől s az egyházi és iskolai intézményeink fentartásához és korszerű fejlesztéséhez szükséges erőnktől; hanem ellenkezőleg, tegyen meg mindent — és pedig halogatás nélkül — arra nézve, hogy mint társadalmi tényezők kellőképen érvényesíthessük magunkat. Követeljük az államtól, hogy lásson el bennünket mindazokkal az eszközökkel, a melyekre szükségünk van, hogy felvehessük a versenyt a katolikus atyafiakkal. *E tekintetben a mint alkudoznunk tovább nem szabad, úgy az államnak azt a kifogását sem fogadhatjuk többé el, hogy pénzügyi viszonyai nem engedik meg, hogy igényeinket az 1848: XX. t.-cz. értelmében egyszerűen és teljesen kielégítse.* Ha az állam a folyton fokozódó katonai terheket megbirja: a budgetnek aránylag nagyon csekély emelésével, az alatt a teherszaporulat alatt sem fog le roskadni, melyet magára vállal a végből, hogy a *protestánsokkal szemben eddig követett s ezekre nézve olyannyira megalázó alalmazásnakodás rendszerét, a törvényen alapuló követelmények teljes kielégítésének rendszerével cseréli fel.*

Hiszen a támogatás módjának ilyenén megváltoztatása annál indokoltabb, mert magára az államra nézve is óriási előnnyel jár.

A protestáns egyház a magyar nemzeti államnak legtermészetesebb szövetségese. A liberalizmus és a protestáns világnézet — mint azt már más alkalommal kifejtettem — egymást kiegészítik s a mint a protestáns egyház a legtisztább szabadelvűség alapján épült fel és tölti be világátalakító hivatását, úgy viszont a szabadelvű irány a protestantizmusban találja fel legfőbb és leghűségesebb támaszát. A két tényezőnek ez az egyetértése és egymásrahatása képezi és képezte mindenkor az állam és társadalom fejlődésének, a poli-

tikai és kulturális haladásnak legfőbb feltételét és biztosítékát. A magyar protestáns egyház a mily odaadással támogatja a szabadelvű irányt a magyar nemzeti állam alapköveinek lerakásában: épp oly önfeláldozással vesz részt a továbbépítés nagy és nehéz munkájában. Az államra nézve tehát valóságos életkérdés, hogy leghűbb dolgozótársának munkakedvét és munkaképességét ne csak biztosítsa, de lehetőleg fokozza is.

Én megvallom, azt szeretném, ha a törvényhozás és a kormány a magyar állam magatartását a protestáns egyház irányában, nem annyira a közjogi, mint inkább a politikai momentumok szem előtt tartásával állapítaná meg. Az 1848: XX. t.-cz. csak arra való, hogy fegyverrel lássa el a protestánsokat abban az esetben, ha jogaikért harczba kell szállniok s hogy útját állja az uralkodó egyház felelevenítésére irányuló minden kísérletnek. Isten után a törvénynek kell megóvnia a nemzetet attól a szerencsétlenségtől, hogy ismét valósággá váljék az uralkodó egyház fogalma, mely — mint Deák Ferencz 1848-ban megjegyezte — „annyi igazságtalanságot és annyi átkot árasztott a nemzetre“. Az irányadó politikai tényezők azonban akkor, a mikor a törvény alapjára helyezkednek, *legyenek áthatva attól a tudattól*, hogy a nagy nemzeti célok megvalósításának legelső és legfőbb feltétele a nemzet széttagoltságának megszüntetése és erejének összpontosítása s hogy ez — még ha a törvény világosan nem rendelné is — csak akkor érhető majd el, a mikor a jogegyenlőség megvalósításával megszűnik minden ok, a mely egyik felekezetet a másikkal szemben féltékenynyé és bizalmatlanná teheti.

És ha a felekezetek közötti egyenlőség és viszonyosság, mint a magyar nemzeti politika megdönthetetlen sarkelve, átmegy a köztudatba: akkor nem kell többé bajlódunk az 1848: XX. t.-cz. magyarázatával. A nemzeti közvélemény ereje fogja megvalósítani azt, a mit egy különben sem szabatosan fogalmazott törvény alapján kivívni nem sikerült. S a mennyiben ez a szabadelvűség diadala lesz: ebben a diadalban a liberális irány szövetséges társa: a protestántizmus osztozkodni fog.

5/2 5/3/11

HORNYÁNSZKY VIKTOR

császári és királyi udvari

könyvnyomdája

Budapest

